

Yrjö Hakanen

Neuvostoliiton hajoamisen opetukset ja sosialismin näköalat tänään

Solidaarisuus Neuvostoliitolle ja muille sosialismia rakentaneille maille on ollut Suomen kommunistisessa puolueessa aina tärkeä periaate. Siksi Neuvostoliiton hajoaminen oli meille raskas isku. Se on pakottanut arvioimaan monia asioita uudelleen ja myös itsekriittisesti.(1) Tässä artikkelissa pyrin aluksi tekemään yhteenvetoa näistä opetuksista. Se ei tietenkään riitä, kun puhutaan sosialismin mahdollisuuksista ja näköaloista tänään, vaan on arvioitava ennen muuta nykyistä kapitalismia, sen ristiriitoja, työväen- ja kansalaisliikkeiden kokemuksia sekä globaalin kehityksen haasteita. Tarve löytää vaihtoehtoja pääoman ylivallalle, kasvavalle eriarvoisuudelle, luonnon tuhoamiselle ja demokratian puutteelle on nostanut keskustelua kapitalismin puitteiden yli menevien muutosten tarpeesta myös muualla kuin perinteisen vasemmiston piirissä. Tästä enemmän artikkelini loppupuolella.

Neuvostoliiton hajoamisen syistä

Miksi Neuvostoliitto hajosi? Hajoamisen jyrkkyys kertoo mielestäni siitä, että sen syitä arvioitaessa ei riitä huomion kiinnittäminen vain yksittäisiin virheisiin tai joidenkin johtajien petturuuteen, vaikka niilläkin oli oma osuutensa.

Oleellisempaa kuin Mihail Gorbatshovin ja Boris Jeltsinin rooli Neuvostoliiton hajottamisessa, on sittenkin se, millainen kehitys tuotti sellaisia johtajia ja antoi heille sellaisia mahdollisuuksia. On tarpeen arvioida myös sitä yhteiskuntamallia, joka muotoutui tsaristisen imperiumin perintönä saaduista takapajuisista lähtökohdista, ilman laajaa demokratian ja työväenliikkeen perinnettä, kesken jääneen porvarillisen vallankumouksen jatkona sekä sotien ja ulkoisten vihollisten painostuksen oloissa. Ja tietysti kommunistien osuutta siinä.

Kirjassaan "*Vasemmistolaisuus" lastentautina kommunismissa* Lenin totesi, että "Venäjän oli vuoden 1917 konkreettisessa, historiallisesti varsin erikoislaatusessa tilanteessa helppo **alkaa** sosialistinen vallankumous, kun sen sijaan sen **jatkaminen** ja loppuun suorittaminen on Venäjällä vaikeampaa kuin Euroopan maissa". (2) Tehtävä osoittautui kuitenkin vielä vaikeammaksi, kuin Lenin osasi ennakoita.

Lokakuun vallankumouksessa keskeisessä roolissa olivat jo ennen sitä syntyneet neuvostot. Kansalaissodan ja ulkovaltojen interventiosotien oloissa niiden rooli jäi kuitenkin usein muodolliseksi. Nuoren neuvostovallan alkuvuosina vaihtoehtona ei ollut mikään sivistynyt demokraattinen oikeusvaltio vaan valkokenraalien oikeistodiktatuuri. Mutta myös sen jälkeen kun vallankumouksen voitto oli vakiintunut, tiukan keskitetty hallinto jatkui ja Stalinin kaudella neuvostot sivuutettiin lähes kokonaan keskeisessä päätöksenteossa. Samoin sivuutettiin Leninin viimeisissä kirjoituksissaan esittämät suunnitelmat työväen itsehallinnon kehittämisestä, uudesta talouspolitiikasta, osuustoiminnasta ja kansallisesta itsemääräämisoikeudesta.

Näin muovautui ylhäältä alaspäin rakentunut keskitetty hallintojärjestelmä, jonka ytimessä olivat kommunistisen puolueen johtoelimet, keskeiset ministeriöt ja valtion turvallisuuselimet. Samalla kommunistinen puolue valtiollistui, byrokratisoitui ja etenkin sen johto irtaantui suurelta osin kansan enemmistön arkisesta todellisuudesta. Valtiollinen ja puolue-elämä kietoutuivat yhteen. Valta keskittyi tavalla, joka jätti kansalaiset etenkin isoissa valtiollisissa ratkaisuihin lähinnä hallinnoimisen kohteeksi. Myös ay-liike kietoutui monin tavoin yritysten, laitosten ja valtion johtoelinten kanssa yhteen. Vaikka työntekijöillä oli työpaikoilla monessa suhteessa kapitalismiin verrattuna turvatumpi asema, puuttui itsenäisiä työväen edunvalvonnan, kansalaistoiminnan, julkisuuden ja itsehallinnon foorumeita. Tästä seurasi usein vaikeus ilmaista erityisetuja, sovitella ristiriitoja ja ratkoa ongelmia. Monia arkisia etuja ajettiin ja valvottiin paljolti virallisten väylien ohitse tuttavien, sukulaisten, työkavereiden jne. kautta; ne tavallaan privatisoituivat. Tämä loi pohjaa myös harmaalle taloudelle ja korruptiolle.

Kaiken tämän tuloksena vallankumous, jonka piti johtaa työväenvallan ja koko kansan valtion kautta kohti valtion asteittaista kuoleentumista, synnyttikin valtiollisbyrokraattisen kerrostuman, jonka erityisintressit alkoivat vaikuttaa yhä enemmän myös politiikkaan. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen sisällä käytiin kyllä keskustelua, kilpailua ja kamppailua erilaisten suuntausten kesken, esimerkiksi leninistien ja stalinistien välillä, samoin eri alueiden ja alojen edustajien kesken. Mutta puolue menetti kykynsä käydä menestyksellistä poliittista ja ideologista kamppailua, joka olisi nojannut laajaan työväenliikkeen perustason toimintaan ja aktiiviseen kansalaisyhteiskuntaan.

Venäjän takapajuisuuden seurauksena neuvostovallan ensimmäisiä tehtäviä oli maan nykyaikaistaminen - sähköistäminen, teollistaminen ja sivistystason kohottaminen. Tässä edettiin nopeasti. Teollistaminenkin tapahtui kuitenkin ylhäältä päin ja paljolti länessäkin ns. fordismien kaudelta tutuin keinoin. Suurin osa teollisuuden ja kaupunkien työntekijöistä tuli puolifeodaalisista oloista maaseudulta, vailla koulutusta tai työväenliikkeen kokemusta. Sama koski etenkin Neuvostoliiton alkuvaiheissa myös monia johtajia, mikä johti usein yrityksiin korvata

pätevyyden puutetta komentotyylillä. Aluksi 1920-luvulla, uuden talouspolitiikan (NEP) kaudella, edennyt luonnonsuojelu ja ekologinen tutkimus saivat nekin väistyä Stalin kauden raskaan teollisuuden yksipuolisen korostamisen ja maatalouden kollektivisoimisen tieltä. (3)

Keskitetty valtiollinen hallintojärjestelmä tarjosi teollistamisessa, etenkin sen alkuvaiheissa kiistattomia etuja. Se kykeni ohjaamaan resursseja ja panostamaan suuriinkin hankkeisiin. Väestön elintaso kohosi. Mutta keskitetyn valtiollisen omistuksen ja hallinnon ylikorostettu rooli johti siihen, että työntekijät eivät käytännössä hallinneet työnsä ehtoja ja tuloksia kovinkaan laajasti. Näin suurelta osalta työntekijöitä puuttui välitön intressi työn tuottavuuden ja laadun kohottamiseen. Samaan suuntaan vaikutti se, että tavara- ja rahasuhteiden osuus kysynnän ja tarjonnan yhteiskunnallisessa ohjaamisessa sivuutettiin hallinnollisilla keinoilla. Nykyaikaisen talouden kehittämistä vaikeuttivat myös imperialismin keskusten pyrkimykset eristää Neuvostoliitto muun muassa kieltämällä uuden teknologian vienti Neuvostoliittoon.

Tuloksena oli taloudellisen kehityksen malli, joka ei ottanut riittävästi huomioon ihmisten tarpeita, toimi usein tehottomasti ja korosti määrää laadun kustannuksella. Se ei ollut laajasti innovatiivinen, laiminlöi ympäristönsuojelua ja sen hallinto oli erittäin keskitetty ja hierarkkinen. (4)

Kun tieteellistekninen kumous korosti tarvetta siirtyä määrää korostaneesta intensiivisestä kasvumallista ekstensiiviseen, laadulliseen vaiheeseen, Neuvostoliitossa muotoutunut taloudellisen kehityksen malli ei enää kyennyt tuottamaan kunnollisia tuloksia. Laadullisten uudistusten toteuttamisessa voitiin vain tietyssä määrin edetä keskitetyllä hallinnolla ja suurilla teollisilla projekteilla. Yhä tärkeämmäksi tuli työpaikoilla paikan päällä tapahtuva päätöksenteko ja luova kehitystyö, työntekijöiden osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet, tiedonvälitys ja informaatio, eri alojen ja alueiden välisten vaakatasoisten yhteyksien kehittäminen, yritysten ja laitosten itsehallinnollisuus, kustannus- ja laatuakkohtien osuus, kulutustavaroiden ja palvelujen kehittäminen, kansainvälinen yhteistyö, ekologiset tekijät jne.

Käytännössä tämä johti Neuvostoliitossa siihen, että kuilu avaruusprojektien kaltaisten huipputeknologian alojen ja kansantalouden yleisen teknologisen tason välillä kasvoi. Se muodostui vähitellen myös kansantalouden yleisen kehityksen jarruksi. Kulutustavaroiden ja palvelujen tarjonnan kehityksen jääminen jälkeen ostovoimasta johti siihen, että työntekijöiltä puuttui taloudellisia kannustimia parantaa talouden tehokkuutta ja laatua. Yrityspoolella keskittyminen suuriin yksiköihin johti monopolinkaltaisiin tilanteisiin, joissa yrityksellä saattoi olla intresseissään jarruttaa laadullisia uudistuksia. Syntyi erilaisia taloudellisen kehityksen pullonkauloja ja ongelmia, joiden ratkaisemiseksi taas tarvittiin ja korostui keskusjohdon rooli. Talousreformia yritettiin moneen kertaan, mutta ne eivät johtaneet tarvittaviin muutoksiin mm. hallintotavassa. Samankaltaiset ongelmat ja ristiriidat vaikeuttivat myös SEV-yhteistyötä.

Maailmansotien ja kansalaissodan tuhot olivat jättäneet jälkensä Neuvostoliiton kehitykseen. Sittenkin myös kylmä sota ja kilpavarustelu veivät resursseja, vääristivät talouden rakennetta ja korostivat keskitettyä vallankäyttöä. Yhdessä valtion roolin ylikorostamisen kanssa tämä johti osaltaan Neuvostoliiton suurvaltaetujen korostumiseen, kansallisuuskysymysten osuuden aliarvioimiseen sekä armeijan ja asevoimien vahvaan asemaan. Samalla Neuvostoliitto joutui hakemaan kumppaneita lähinnä kehitysmaista, kun työväen vallankumoukset lännessä nujerrettiin ja toisen maailmansodan aikainen fasisminvastainen liittoutuma jäi vain tilapäiseksi vaiheeksi.

Neuvostoliiton kehitys ei merkinnyt vielä uudentyöppisten tuotantovoimien läpimurtoa ja koko tuotantotavan laadullista muutosta, vaikka se osoittikin mahdolliseksi kehittää taloutta ilman kapitalisteja. Neuvostoliitto joutui keskittämään voimia kapitalismin taloudellisen kehityksen kiinniottamiseen ja ulkoisen uhkan torjumiseen. Samalla se kilpaili kapitalismin kanssa suurelta osin kapitalismin omilla aseilla, suurteollisuuden, määrällisen kasvun ja asevaraisen turvallisuuden keinoin. Tämä rajoitti myös kulttuurin ja "uudenlaisen ihmisen" kehitystä.

Toisin kuin kapitalismissa, Neuvostoliitossa ei ollut yksityisen pääoman voitontavoitteluun perustuvia sovittamattomia ristiriitoja. Mutta tieteellisteknisen kumouksen, inhimillisten ja ekologisten tekijöiden korostumisen sekä kansainvälistymisen oloissa kasvoi ristiriita tuotannon yhteiskunnallisen luonteen kehittymisen ja tiukasti keskitettyjen, ylhäältä alaspäin rakentuvan valtiollisbyrokraattisen hallintotavan välillä. Samalla kasvoi ristiriita ihmisten tarpeiden kehityksen ja niiden toteuttamisen välittömien mahdollisuuksien välillä. Nämä ristiriidat jarruttivat kehitystä. (5)

Neuvostoliiton hajoamisen opetukset

Neuvostoliiton hajoamisen keskeiset opetukset voi tiivistää seuraavasti:

1. Sosialistinen vallankumous ja sosialismi eivät ole vain valtiovoiman valtaamista ja asettumista valtiollisen vallan käyttäjäksi. Valtiokoneisto ja puolue eivät voi korvata kansalaisten omaa vaikutusvaltaa ja aktiivisuutta. On luotava uudenlaiset vallankäytön rakenteet, joissa toteutuu todellinen kansanvalta ja turvataan myös yksilön vapaus. (6)
2. Vallankumouksellisen politiikan keinojen tulee olla sopusoinnussa sen tavoitteiden kanssa. Jos tapahtumat irtaantuvat kansalaisten hallinnasta, niillä on taipumus myös kääntyä kansalaisia vastaan.
3. Sosialistinen omistus ei ole sama kuin pelkkä valtiollistaminen. Tarvitaan työntekijöiden

itsehallintoon perustuvia yhteisöllisen omistuksen erilaisia muotoja, joissa tuotantovälineet eivät ole vain yhteisessä vaan myös jokaisen omistuksessa. Valtiollinen ohjaus ei voi korvata sosialismin rakentamisessa yhteiskunnallisesti säänneltyjen markkinamekanismien käyttämistä keinona ohjata kysyntää ja tarjontaa ihmisten tarpeiden hyväksi.

4. Sosialismissa ei voida ottaa vain annettuna kapitalismin kehittämiä tuotantovoimia, tyytyä pelkästään niiden määrälliseen kehittämiseen ja tulosten tasaisempaan jakamiseen. Tarvitaan laadullisesti uudentyypistä tuotantoa ja elämäntapaa, joka perustuu ekologisesti ja sosiaalisesti kestävään kehitykseen.
5. Kokemus osoittaa, että sosialismi on entistä kansainvälisempi prosessi, entistä tiiviimmin yhteydessä maailmantalouden ja kansainvälisten suhteiden yleiseen kehitykseen. Tätä ei pidä kuitenkaan asettaa kansallisen vastakohtaksi tai sivuuttaa kansallisten tekijöiden merkitystä myös globalisaation oloissa.

Perestroika nousi paljolti talouden ja yhteiskunnan uudistamisen tarpeista. Se johti kuitenkin ristiriitaiseen ja hallitsemattomaan prosessiin. Tässä prosessi nousivat esiin ja saivat aloitteen ne voimat, jotka saattoivat tavoitella itselleen valtiollista omaisuutta. Käänteeseen vaikutti osaltaan se, että Neuvostoliiton kommunistisella puolueella ei ollut konkreettista uudistusohjelmaa, yhtenäistä linjaa eikä riittävää kykyä käydä aatteellispoliittisin keinoin kamppailua yhteiskunnallisesta aloitteesta ja kansan enemmistön tuesta. Tähän liittyi myös virheellisiä arvioita kansainvälisistä voimasuhteista ja niiden vaikutuksista Neuvostoliiton kehitykseen. Melko pian päädyttiin siihen, että monet valtion yritysten ja laitosten johtajat, uudet yrittäjät ja uusrikkaat näkivät kapitalismiin siirtymisen keinona vahvistaa ja kasvattaa omaa omaisuuttaan ja valtaansa. (7)

Tuloksena oli uudenlaisen sosialismin sijasta Neuvostoliiton hajottaminen ja hajoaminen sekä rosvokapitalismin synty. Kuvaavaa on se, että Venäjän duuman selvitysten mukaan valtion tuloista kertyi vuosina 1992-1996 vain pari promillea yksityistämisen tuloista, vaikka lähes 90 prosenttia suurteollisuudesta ja kaksi kolmannesta muista valtionyrityksistä oli yksityistetty kokonaan tai pääosin. Tshetshenian sota on puolestaan järkyttävä esimerkki siitä, mihin sosiaalisen järjestelmän romahtaminen, mafiamainen talous, Venäjän federaation autoritaarinen hallinto ja joidenkin ulkovaltojen tukemien ääri liikkeiden lietsoma hajaannus on pahimmillaan vienyt.

Neuvostoliiton hajoaminen ei ole osoittautunut hyväksi myöskään suomalaisten kannalta. Venäjän talouden romahdus sekä rikollisen rahan ja valtiokoneistojen yhteen kietoutuminen vaikeuttavat idänkauppaa ja muuta yhteistyötä. Venäjän osuus maamme ulkomaankaupasta on pudonnut murto-osaan aikaisemmasta. Maittemme välille on revennyt Euroopan jyrkin elintasokuilu. Venäläisten enemmistö on köyhtynyt, keskimääräinen elinikä alentunut jyrkästi, sosiaalisen

lainsäädännön perusta murentunut ja ekologiset ongelmat kärjistyneet. Suomen talous on toisaalta joutunut entistä enemmän riippuvaiseksi globaalin kapitalismin työnjaosta ja suhdanteista. Olemme menettäneet Suomessa päätösvaltaamme ylikansalliselle pääomalle ja Euroopan unionille tavalla, jota ei olisi voinut kuvitellakaan "suomettumiseksi" parjattuina aikoina. Neuvostoliiton hajoaminen on rohkaissut myös oikeiston pyrkimyksiä viedä Suomi Natoon.

Solidaarisuus Neuvostoliitolle

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeinen aika kertoo omalla tavallaan myös siitä, miten suuri myönteinen vaikutus Neuvostoliitolla oli kapitalismin ja kansainväliseen kehitykseen. Pelko sosialismin esimerkin leviämisestä sai porvariston taipumaan moniin uudistuksiin ja hillitsi imperialismin aggressiivisuutta. Nyt kun Neuvostoliittoa ei ole, heikennetään myös työelämän normeja, sosiaaliturvaa, julkisia palveluja ja demokratiaa. Kuilu rikkaiden ja köyhien välillä kasvaa niin valtioiden sisällä kuin maailmanlaajuisesti. USA:n johto ja Nato ovat ottaneet itselleen oikeuden käyttää asevoimaa missä tahansa katsovat sen tarpeelliseksi etujensa turvaamiseksi.

Solidaarisuus Neuvostoliitolle ei tarkoittanut, että Neuvostoliittoa olisi pidetty SKP:ssä mallina, jonka mukaisesti asiat pitää Suomessakin järjestää. Meitä yhdistivät Neuvostoliittoon ennen muuta yhteiset tavoitteet riistosta vapaasta yhteiskunnasta, maittemme yhteistyön kehittamisestä sekä rauhasta ja kansainvälisestä solidaarisuudesta. Se oli myös solidaarisuutta kamppailussa yhteistä vastustajaa, imperialismia ja oikeistovoimia vastaan. Totta kai meitä kommunisteina kiinnostivat myös Neuvostoliiton kokemukset sosialismin rakentamisessa. SKP haki kuitenkin Suomen oloissa omaa tietä sosialismiin. Sen katsottiin voivan toteutua vain Suomen kansan enemmistön tahdon ja taistelun tuloksena.

SKP:n arvioiden ero Neuvostoliittoon näkyi useissa konkreettisissa kysymyksissä, kuten suhtautumisessa demokratiaan ja kansalaisvapauksiin, monipuoluejärjestelmään, maanviljelijöiden yksityiseen maanomistukseen, pienyrittäjyyteen, kunnalliseen itsehallintoon ja uskontoon. SKP oli myös ensimmäisiä kommunistisia puolueita, joka kirjasi ohjelmaansa rauhanomaisen sosialismiin siirtymisen tien. Myös Suomesta pakenemaan joutuneiden punaisten johdolla tapahtunut Karjalan työkansan kommuunin perustaminen ja pyrkimykset kehittää Neuvosto-Karjalan taloutta, kulttuuria ja itsehallintoa kertoo siitä, miten suomalaisten kommunistien näkemyksissä sosialismista ovat heijastuneet meidän maamme työväenliikkeen kokemukset ja kamppailu mm. demokratian, työntekijöiden oikeuksien ja kansallisen itsemääräämisoikeuden puolesta. (8)

Näin jälkeen päin on tietysti helppo todeta, että SKP:n arviot Neuvostoliitosta olivat liian myönteisiä eikä ongelmien syvyyttä nähty. Tässä emme tosin olleet yksin. Mitään suuria illuusioita

Neuvostoliiton todellisuudesta ei meillä kuitenkaan ollut. Näimme monet ongelmat, mutta luotimme reaalisosialismin mahdollisuuksiin korjata virheet. Eikä Neuvostoliitto olisi ilman monia ihmisten elämään myönteisesti vaikuttaneita saavutuksia voinutkaan pysyä pystyssä yli seitsemän vuosikymmentä, voittaa fasismia maailmansodassa ja nousta suurvallaksi. Voi myös kysyä, millainen Neuvostoliitosta olisi kehittynyt, jos Suomen ja Neuvostoliiton välille sotien jälkeen kehittyneet yhteistyösuhteet olisivat olleet vallitsevina alusta lähtien yleensäkin Neuvostoliiton suhteissa kapitalistisiin maihin? Tai jos työväen vallankumoukset olisivat voittaneet myös Euroopan kehittyneimmissä maissa, kuten monet muutkin kuin Venäjän bolshevikit odottivat Lokakuun vallankumouksen aikoihin. (9)

SKP:n solidaarisuudessa Neuvostoliitolle ei ollut kyse vain siitä, mitä reaalisosialismi oli, vaan myös sosialismin tarjoamista mahdollisuuksista toisenlaiseen kehitykseen. Kylmän sodan ja porvarillisen tiedotushegemonian oloissa ajauduimme kuitenkin välillä puolustamaan myös sellaista, jota emme itsekään täysin tunteneet tai ymmärtäneet, kuten Neuvostoliiton sotilaallinen sekaantuminen Tshekkoslovakian tapahtumiin. Avoimempi ja kriittisempi keskustelu olisi voinut auttaa myös neuvostoliittolaisia tovereitamme. Neuvostoliitossa ja eräissä muissa maissa sosialismin nimissä tehdyistä rikoksista SKP ei ole kuitenkaan vastuussa. Päinvastoin SKP on itse joutunut kokemaan valkoisen Suomen ja lapuanliikkeen vainojen sekä suojelupoliisin ja työnantajien mustien listojen lisäksi Stalinin kauden terrorin, joka tuhosi suurimman osan poliittisia vainoja pakoon Neuvostoliittoon menneistä SKP:n jäsenistä. Kaikesta tästä huolimatta useimmat kommunistit lähtivät siitä, että "kaveria ei jätetä", kun kommunismin vastustajat arvostelivat Neuvostoliittoa.

Ongelmista huolimatta tärkeintä Neuvostoliitossa oli juuri sen reaalisuus. Neuvostoliiton olemassaolo kertoi siitä, että kapitalismiin ei ollut pakko alistua. Neuvostoliitto oli vastavoima imperialismille. Se tuki lännen työväenliikkeen ja kehitysmaiden vapautusliikkeiden kamppailuja merkittäväällä tavalla.

SKP:lle Suomen ja Neuvostoliiton hyvät suhteet eivät olleet siis vain pragmaattinen johtopäätös vallitsevista voimasuhteista, kuten monille porvarillisille ja sosialidemokraattisille Paasikiven-Kekkonen linjan tukijoille. Vielä vähemmän kommunistien suhtautumista voi samaistaa niihin, joille neuvostoystävyyttä oli vain liturgiaa ja keino ajaa omia uratavoitteitaan tai kaupallisia etujaan. SKP korosti maittemme hyvien suhteiden olevan työväen ja maamme kansallisten etujen mukaista. Idänkauppa toi työtä ja hyvinvointia. Se vahvisti kansantalouden monipuolisen kehittämisen, hyvinvointivaltion ja aluepolitiikan taloudellisia edellytyksiä. Yhteistyö Neuvostoliiton ja muiden SEV-maiden kanssa tarjosi vaihtoehdon yksipuoliselle, alistetulle asemalle kansainvälisessä kapitalistisessa integraatiossa. Vasemmiston ja keskustan yhteistyö ulkopoliitikassa helpotti yhteistyötä myös monissa sisäpolitiikan kysymyksissä. Neuvostoliiton olemassaolo ja rooli

edelläkävijänä monissa työntekijöiden oikeuksia ja sosiaalista lainsäädäntöä koskevissa kysymyksissä antoi lisäpontta ay-liikkeelle työnantajien ja valtiovallan painostamisessa uudistuksiin. Monet SKP:n aloitteesta käynnistyneet Suomen ja Neuvostoliiton yhteistyöhankkeet avasivat uusia mahdollisuuksia tieteen, tekniikan, koulutuksen ja kulttuurin alueilla. (10)

Suomalaisille oli onneksi, että emme joutuneet enää kylmän sodan etulinjaan, jonne oikeistolaisen historiantekijöiden kunniaan nostamat ehrootit, junnit ja kumppanit olisivat meitä vieneet. Se olisi tehnyt itärajasta mahdollisen kansainvälisen kriisipesäkkeen, vienyt valtavasti varoja hyvinvoinnista asevarusteluun, rajoittanut idänkauppaa ja heikentänyt työllisyyttä, vahvistanut oikeistoa ja vaikeuttanut siten yhteiskunnan uudistamista.

Musta kirja jatkaa kylmää sotaa

Kylmän sodan antikommunismia jatkaa suomeksi vuonna 2000 ilmestynyt *Kommunismien Musta kirja* (11), joka julistaa "rikoksen" kommunistisen ideologian "yttimeksi" ja koko kommunistisen liikkeen syylliseksi "joukkorikokseen". Kirjassa arvioidaan kommunismia vain sen nimissä tehtyjen rikosten valossa. Kyse ei ole vain stalinismin ja maolaisuuden kaltaisista ilmiöistä, jotka kommunistit ovat itsekin aikapäiviä sitten tuominneet rikoksina myös sosialismia ja kommunismin aatteita vastaan. *Kommunismien mustassa kirjassa* sivuutetaan kokonaan kommunistisen liikkeen tavoitteet ja toiminta työväen etujen, demokratian, tasa-arvon, kansainvälisen solidaarisuuden ja rauhan puolesta. SKP:n toiminnasta kirja ei kerro mitään.

Mustan kirjan kuva historiasta on kuin suoraan kylmän sodan propagandasta. Maailma jakautuu kahteen leiriin, pahoihin ja hyviin, kommunisteihin ja heidän uhreihinsa. Kirjassa jätetään erittelemättä se, mikä historian tapahtumissa on ollut kommunististen aatteiden ja kommunistien tarkoituksellisen toiminnan tulosta, mikä taas on ollut vanhan järjestelmän perinnön, sotien ja kansalaisotien, ulkovaltojen imperialististen pyrkimysten, fasismin uhkan, poliittisten virheiden tai vaikkapa luonnonolosuhteiden aiheuttamien vaikeuksien osuus. Rikokseksi kirjassa luetaan myös puolustautuminen kansan alistamiseen tähdänneitä hyökkäyksiä vastaan, kuten Neuvosto-Venäjän taistelu ulkovaltojen tukemia valkokenraalien diktatorisia pyrkimyksiä ja Hitlerin fasismin hyökkäystä vastaan; Vietminhin ja FNL:n vapaustaistelu siirtomaaisäntiä ja miehittäjiä vastaan; tai Kuuban kamppailu USA:n julistamaa laitonta saartoa vastaan.

Mustassa kirjassa harrastettu mielivaltainen erilaisten asioiden ja tekijöiden niputtaminen yhteen ei auta selvittämään todellista historiallisten toimijoiden vastuuta. Se ei tee oikeutta myöskään rikosten uhreille. Sen sijaan se kuvaa kyllä *Mustan kirjan* ideologista pyrkimystä leimata rikokseksi ylipäätään kaikki aiomukset korvata kapitalismi perusteiltaan toisenlaisella yhteiskunnalla,

sosialismilla, ja kiistää kommunistisen liikkeen ansiot kamppailussa demokraattisten oikeuksien, ihmisten vapauden, rauhan ja kansainvälisen solidaarisuuden puolesta. *Kommunismen Musta kirja* vaikenee siitä, että omistavat luokat ja vallassa oleva eliitti ovat aina vastustaneet alistetussa asemassa olevien vapauspyrkimyksiä ja olleet valmiita tarvittaessa käyttämään raakaa väkivaltaa niiden tukahduttamiseksi. Tästä meillä on kokemusta myös viimeajoilta, kun uusliberalismia ja kapitalistista globalisaatiota vastustavat kansalaisliikkeet on yritetty hajottaa ja hiljentää poliisiväkivallalla ja rajoittamalla kansalaisten demokraattisia oikeuksia.

Kapitalistinen barbaria vai nykyaikainen sosialismi?

Neuvostoliiton hajottua näytti monista siltä, että sosialismin ja kommunismin idea jää historiaan. Francis Fukuyama julisti tunnetussa kirjassaan "historian lopusta", että "kaikki todella suuret kysymykset" on ratkaistu eikä enää voi realistisesti ajatella olennaisesti nykyisestä kapitalismista poikkeavaa kehitystä.(12)

Mutta kuka uskoo tänään kapitalismin kykenevän ratkaisemaan luonnon tuhoutumisen, työttömyyden, köyhyyden ja demokratian puutteen kaltaiset suuret ongelmat?

Maailmankauppajärjestön Seattlen kokouksesta alkanut uusliberalismin ja kapitalistisen globalisaation vastaisten joukkoliikkeiden nousu puolestaan kertoo siitä, että myöskään luokkataistelujen ja vapauspyrkimysten historia ei ole päättynyt. (13) Omalla tavallaan luokkataistelun jatkumista ilmentää myös suurpääoman ja uusliberalististen hallitusten ajama yksityistäminen ja työväenliikkeen taistelulla saavuttamien oikeuksien kaventaminen.

Hyvä elämä ja ihmiskunnan tulevaisuus ei kerta kaikkiaan voi perustua kapitalistisen voitontavoittelun logiikkaan, jossa kaikki on kaupan, alistettu pääoman arvonlisäykselle ja jossa vallitsee viidakon laki, vahvemman oikeus. Kaksi sataa rikkainta ihmistä maailmassa omistaa jo yhtä paljon kuin kaksi ja puoli miljardia köyhintä ihmistä saa yhteensä tuloja vuodessa. Miljardi ihmistä näkee nälkää, vaikka maailmassa on ruokaa ja rikkautta enemmän kuin koskaan. Kuilu köyhien ja rikkaiden välillä kasvaa myös kehittyneissä kapitalistisissa maissa. Spekulatiivisten rahamarkkinoiden paisuminen ja yksityistäminen on tehnyt taloudesta entistä herkemmän kriiseille. Räikeät varallisuuserot, köyhyys, nälkä ja eriarvoisuus ruokkivat väkivaltaa, rikollisuutta, sotia ja ympäristötuhoja. Ilmastomuutos osoittaa, miten kapitalismista on tullut uhka koko ihmiskunnan olemassaololle.

Silmiemme edessä tapahtuu tänään maailmanmitassa se, mistä Karl Marx ja Friedrich Engels kirjoittivat *Kommunistisen puolueen manifestissa*: "Porvarilliset tuotanto-, kierto- ja jakosuhteet, porvarilliset omistussuhteet, moderni porvarillinen yhteiskunta, joka nämä niin valtavat sosiaaliset

ja tuotantosuhteet loihti, on kuin taikurimestari, joka ei enää kykene hallitsemaan esiin manaamiaan maanalaisia mahteja". (14) Tarvitaan siis kapitalismin puitteiden yli meneviä vallankumouksellisia uudistuksia. Nykyaikainen yhteiskunta tarjoaa niille kehittyneemmät lähtökohdat kuin aikoinaan esimerkiksi Venäjän ja Kiinan sosialistisille vallankumouksille. Ilmastomuutoksen kaltaisten katastrofien uhka puolestaan kertoo siitä, että muutoksilla on kiire. Mutta samaan aikaan monet tekijät vaikeuttavat muutosten toteuttamiseen tarvittavan poliittisen tahdon ja voiman kasvattamista. Niitä ovat esimerkiksi työväenluokan laajentumiseen ja kapitalismin nykyiseen kehitykseen liittyvä sosiaalisten suhteiden ja elämäntapojen eriytyminen, kapitalistisen globalisaation eteneminen paljon nopeammin kuin sen vastavoimien kansainvälistyminen, Neuvostoliiton hajoamista seurannut kansainvälisten voimasuhteiden muutos imperialismin voimien hyväksi, suuren rahan hallitseman median kasvanut rooli ja päätöksenteon etääntyminen yhä kauemmas tavallisista kansalaisista.

Toisin kuin usein väitetään, marxilaisuus ei perustu deterministiseen näkemykseen historian väistämättömästä kehityksestä vaan korostaa luokkataistelua historian liikkeellepanevana voimana. Sille, miten ihmiset luovat omaa historiaansa, ei voi esittää ennalta tarkkoja karttoja. Erilaiset ihmiset ja yhteiskunnalliset liikkeet lähestyvät asioita omista lähtökohdistaan ja omien kokemustensa kautta. Siitä seuraa myös kapitalisminvastaisten voimien keskuudessa erilaisia tavoitteita, tarve sovittelua ja nostaa etusijalle niitä yhdistäviä tavoitteita. Useissa suurissa, asioiden tärkeysjärjestystä ja kehityksen suuntaa koskevissa kysymyksissä on kuitenkin nähtävissä muutosvoimien laajasti yhdistäviä lähtökohtia ja tavoitteita. Kyse on muun muassa siitä, että haluamme kehittää taloutta ihmisiä eikä pörssivoittoja varten; jakaa työllä luodut arvot oikeudenmukaisesti; turvata jokaiselle ihmisarvoisen elämän edellyttämä toimeentulo ja huolenpito; ulottaa demokratiaa sinne, missä rahalla on nyt valta; sopeuttaa talouden kehitys luonnon kannalta kestäviin puitteisiin; estää sodat ja väkivalta. Kuten ennenkin historiassa, tällaisten tavoitteiden toteuttaminen on hallitsevien ja alistettujen luokkien, taantumuksen ja edistyksen voimien välisen taistelun kysymys. Nykymaailmassa tämä kamppailu on luonteeltaan ja myös muodoiltaan entistä kansainvälisempää.

Sosialismi on ihanteita, toisenlainen arvojärjestelmä ja poliittista liikettä ihmisen ja yhteiskunnan vapauttamiseksi riistosta ja kaikenlaisesta alistamisesta. Toisin kuin sosialidemokratialle (ja Suomessa myös Vasemmistoliitolle), kommunisteille sosialismi merkitsee myös rakenteellisia muutoksia, perusteiltaan toisenlaisen yhteiskunnan päämäärää. Se tarkoittaa kapitalististen omistus- ja valtasuhteiden kumoamista ja sellaisten uusien yhteiskunnallisten rakenteiden luomista, jotka luovat ja turvaavat edellytykset demokratian, tasa-arvon, yleisen hyvinvoinnin ja uudenlaisen inhimillisen, ekologisesti kestävä ja rauhanomaisen sivilisaation toteuttamiselle. Jos sosialismi typistetään vain arvomaailmaksi, päädytään logiikkaan, jossa kapitalismille ei ole vaihtoehtoa ja alistutaan globaalin kapitalismin rakenteelliselle eriarvoisuudelle. (15)

Ongelmia liittyy myös moniin vihreisiin ja anarkistisiin toimintastrategioihin, joissa pyritään luomaan vapaan ja vaihtoehtoisen kehityksen autonomisia saarekkeita tavallaan kapitalismin sisälle tai sen "rinnalle". Tällaiset vaihtoehtoiset taloudet ja yhteisöt joutuvat nimittäin koville sen tosiasian kanssa, että kapitalistisessa taloudessa vallitsevat tuotantovälineiden yksityisomistukseen perustuvat tavara- ja rahasuhteet muovaavat ja viime kädessä määräävät myös muiden talouden ja yhteiskunnan sektorien toimintaedellytyksiä. Jos ei käydä poliittista taistelua myös talouden kovan sektorin ja yhteiskunnan valta- ja omistussuhteiden muuttamiseksi, jäädään helposti marginaaliin ja uusinnetaan tahtomattakin kapitalismissa vallitsevia jakoja valtioon ja kansalaisyhteiskuntaan, tehotalouteen ja pienyrittäjyyteen, keskittymiseen ja syrjäytymiseen. Tämä ongelma liittyy myös Jeremy Rifkinin näkemyksiin kolmannesta sektorista vapaana toimintana, joka "ei perustu rahallisiin suhteisiin". (16)

Yksilöllinen ja yhteiskunnallinen omistus

Talouden ja yhteiskunnan kehitys riippuu nykyään yhä enemmän ihmisten luovasta työstä, työnjaosta, yhteistyöstä, informaatiosta, työntekijöiden ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksista sekä aatteellis-moraalisista valinnoista. Samalla kun uudenlaiset tuotantovoimat kehittyvät jo kapitalismin oloissa, jarruttaa ja vinouttaa työntekijöiden alistetun ja epäitsenäisen aseman tuottama vieraantuminen kehitystä. Toisenlainen kehitys vaatii täysivaltaisen kansalaisuuden ja tasavertaisten oikeuksien ulottamista myös talouden alalle. Se taas ei ole mahdollista niin kauan kuin tuotantovälineiden omistus antaa toisille ihmisille mahdollisuuden alistaa muita ja riistää heidän tekemänsä työn tuloksia. Finanssipääoman voimistunut ylivalta ei vain työhön vaan myös teolliseen ja muuhun tuotannolliseen pääoman nähden ja tämän kaiken tuhoisat seuraukset nostavat tarpeen omistussuhteiden uudelleenjärjestämisestä entistä laajemmin.

Tuotantovälineiden yksityisomistukseen perustuvan riiston lopettaminen on edelleen sosialistisen vallankumouksen peruskysymys. Se ei tarkoita kaiken valtiollistamista ja kaiken yksilöllisen omistuksen lopettamista. Marx kirjoitti *Pääoman ensimmäisessä osassa* "pakkoluovuttajien pakkoluovuttamisesta": "se ei palauta yksityisomaisuutta, mutta kylläkin yksilöllisen omaisuuden kapitalistisen ajan saavutusten perusteella: yhteistoiminnan ja maan sekä itse työn tuottamien tuotantovälineiden yhteisomistuksen perusteella". (17) Pariisin kommuunin kokemuksia arvioidessaan Marx vastasi kapitalismin puolestapuhujien syytöksiin "omistuksen poistamisesta": "Kommuuni tahtoi poistaa kaiken luokkaomistuksen, joka muuttaa monien työn harvojen rikkaudeksi...Se tahtoi tehdä henkilökohtaisen omaisuuden todellisuudeksi muuttamalla tuotantovälineet, maan ja pääoman, jotka nyt ovat ennen muuta työn orjuuttamisen ja riistämisen välikappaleita, pelkästään vapaan ja assosioituneen työn aseiksi." (18) Hän kuvaa tätä myös

"osuuskuntien kokonaisuutena järjestämäksi kansalliseksi tuotannoksi", joka tekee lopun kapitalistisen talouden anarkiasta. *Pääoman kolmannessa osassa* Marx puhuu "pääoman muuttumisesta takaisin tuottajien omaisuudeksi, mutta ei enää toisistaan erillisten tuottajien yksityisomaisuudeksi, vaan yhteenliittyneiden tuottajien omaisuudeksi, välittömäksi yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi". (19)

Kyse ei ole vain juridisesta omistusoikeudesta vaan ennen muuta työntekijöiden oikeudesta päättää itse ja yhdessä muiden kanssa demokraattisesti siitä, mitä, miten ja kenen hyväksi tuotetaan. Tämä edellyttää tuotantovälineiden yhteiskunnallisen omistuksen niin keskeistä asemaa, että ihmiset voivat ohjata myös talouden yleistä kehitystä demokraattisesti ja mahdollisimman suunnitelmallisesti. Valtiollisella omistuksella on sosialismin rakentamisen vaiheessa keskeinen osuus, mutta sen rinnalla on sijansa myös kunnallisella ja osuustoiminnallisella omistuksella, maatalouden perhevijelmillä ja pienyrittäjyydellä sekä näiden erilaisten omistusmuotojen välisellä yhteistoiminnalla. Jotta yhteiskunnallinen omistus ei johda valtiollisbyrokraattiseen hallintoon, kuten on käynyt reaaliosialismissa, tarvitaan uudentyyppistä demokratiaa. Sellaista, joka rakentuu alhaalta ylöspäin, perustuu laajaan itsehallinnollisuuteen, siirtää päätösvallan ohella perustasolle myös lisää resursseja ja toimeenpanovaltaa sekä antaa kansalaisille mahdollisuuden ohjata vaaleilla valitsemiaan edustajia myös vaalien välillä mm. kansalaisaloitteilla ja kansanäänestyksillä. Olennaista on, että muutokset ulottuvat myös maailmankaupan rakenteiden demokratisoimiseen vapauttamalla kehitys ylikansallisten yhtiöiden ja Euroopan unionin kaltaisten keskusten komennosta.

Työaika ja työn tulosten jakaminen

Työn tuottavuuden kasvu ja tieteellistekninen kehitys ovat luoneet aineelliset edellytykset vapauttaa ihmiset nälästä, köyhyydestä, työn kohtuuttomasta rasituksesta ja monista sairauksista. Uusi teknologia tarjoaa myös keinoja, joilla periaatteessa koko ihmiskunta voi päästä osalliseksi tieteen ja kulttuurin saavutuksista. Jotta nämä mahdollisuudet eivät jää vähemmistön etuoikeudeksi, on tulot ja erilaiset resurssit jaettava oikeudenmukaisemmin. Kapitalismin oloissa työn tuottavuuden kasvu on kuitenkin omiaan johtamaan yleisen hyvinvoinnin ja vapaa-ajan lisääntymisen sijasta yhtäältä työttömyyteen ja syrjäytymiseen ja toisaalta työssä uupumiseen. Vaihtoehtona tälle on yleisen työajan lyhentäminen ansiotasoa alentamatta ja kunnollisen perustoimeentuloturvan takaaminen jokaiselle, jolla ei ole mahdollisuutta osallistua työelämään tai saada muuten toimeentuloaan. Yleisen työajan lyhentäminen Ranskassa ja sen myönteiset vaikutukset maan työllisyyteen ja talouteen osoittaa, että tällainen uudistus on mahdollista toteuttaa. Mutta samalla Ranskan esimerkki kertoo siitä, että se on luokkataistelun kysymys. Työajan lyhentämisen ja oikeudenmukaisemmin tulonjaon ohella tarvitaan laajempaa

talouspolitiikan uudelleenarviota ja muita uudistuksia ihmisten suhteessa työhön. Kyse on muun muassa siitä, että turvataan työntekijöiden oikeus mielekkääseen ja turvattuun työuraan; oikeus vaikuttaa töiden organisoimiseen ja muihin työyhteisöä koskeviin ratkaisuihin; tasavertaiset mahdollisuudet koulutukseen, tietoon ja kulttuuriin. Samalla on kyse yhteiskunnallisesti hyödyllisen työn arvon tunnustamisesta nykyistä laajemmin, millä on samalla tärkeä merkitys patriarkaalisten mallien murtamisessa ja naisten tasa-arvon toteutumisessa. Sosialismin näkökulmasta nämä muutokset liittyvät laajempaan kysymykseen yksilön kaikinpuolisen kehityksen mahdollisuuksista.

Talouden ekologisoiminen

Ihminen ei voi elää puuttumatta luonnon toimintaan. Tämä ei tarkoita, että voisimme suhtautua luontoon vain välineellisesti ja mitata sen arvoa vain rahassa. Talouden toimintatavat ja rakenteet on sopeutettava luonnon tuottokyvyn kannalta kestäviin puitteisiin. Se merkitsee uudenlaista taloudellisen kehityksen mallia, jonka lähtökohtana on luonnon monimuotoisuus ja sen tuottokyvyn turvaaminen, tavallaan luonnon omien prosessien "jäljittely".

Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa siirtymistä tuhlailevasta kertakäyttötaloudesta kierrätykseen, uudelleenkäyttöön ja pääsääntöisesti uusiutuvien energialähteiden käyttöön. Kyse on taloudellisen kasvun ymmärtämisestä uudella tavalla, joka korostaa määrällisen kasvun sijasta luonnonvarojen ja energian säästöä, inhimillisiä suhteita ja henkisen työn osuutta.

Marxilainen vaihtoarvon ja käyttöarvon erottelu auttaa löytämään ekologisesti kestävämpiä taloudellisen kehityksen teitä. Pääoman hallitsemassa tuotannossa ensisijaista on vaihtoarvo eikä käyttöarvo. Ihmisten hyvinvointi riippuu kuitenkin nimenomaan käyttöarvoista ja niiden jakautumisesta. Kehittämällä uutta teknologiaa, suuntaamalla tuotantoa uudella tavalla ja jakamalla sen tulokset tasaisemmin, voidaan siirtyä ympäristöä vähemmän rasittavaan tuotanto- ja kulutusmalliin ilman, että se heikentää työllisyyttä ja hyvinvointia. (20)

Uusi turvallisuuskäsitys

2000-luvun alun kansainväliset konfliktit korostavat välttämättömyyttä hylätä asevarusteluun, sotilaalliseen voimaan ja sen antamaan vahvemman oikeuteen perustuva turvallisuuskäsitys. Niin sodat Lähi-idässä, Balkanilla ja Tshetsheniassa kuin terrori-iskut Yhdysvaltoihin kertovat siitä, että asevarainen turvallisuuskäsitys on tullut tiensä päähän.

Turvallisuutta vahvistetaan rakentamalla maailmaa, joka ei enää perustu vähemmistön hyötymiseen enemmistön kustannuksella ja tämän epäoikeudenmukaisuuden varmistamiseen

sotilaallisella voimalla. Näin voidaan vapauttaa asevarustelusta ja muista väkivaltakoneistoista valtavasti resursseja muun muassa kehitysmaiden auttamiseen niin, että ne voivat parantaa väestönsä elintasoja tavalla, joka edistää samalla ekologisesti kestävästä kehitystä. Suomen pitäminen erossa Natosta ja euroarmeijasta on tässä ja nyt tärkeä keino rajoittaa kansainvälisten suhteiden ja yhteiskunnan militarisoimista.

Sosialismi

Poliittisen käänteen ja radikaalien uudistusten mahdollisuudet avautuvat kun ihmiset kieltäytyvät alistumasta, asettavat kyseenalaiseksi vallanpitäjien oikeuden tehdä päätöksiä heidän puolestaan, luottavat yhteiseen joukkovoimaansa, nostavat omat tavoitteensa poliittiseen päätöksentekoon ja ryhtyvät rakentamaan toisenlaista kehitystä. Historiaansa itse luovat ihmiset ratkaisevat, miten tämä prosessi kehittyy. Menemättä liiaksi yksityiskohtiin, voi kuitenkin arvioida, että edellä kuvatunkaltaiset rakenteelliset muutokset - omistus- ja valtasuhteiden muuttaminen, työajan lyhentäminen ja tulonjaon muuttaminen oikeudenmukaiseksi, talouden ekologinen rakennemuutos ja militarististen rakenteiden purkaminen - ovat sellaisia, joiden tarpeen nykyinen yhteiskunnallinen murros on nostanut ja jotka toteutuessaan merkitsevät laadullista muutosta, kehityksen suunnan muuttumista ja uudenlaisen yhteiskunnan syntyä.

"Sosialistinen vallankumous avaa tien perustavaa laatua oleville muutoksille ihmisen suhteessa työhön, valtaan, luontoon sekä toisiin ihmisiin ja kansoihin. Sosialismi vapauttaa riistosta työn ja luonnon, kaiken vaurauden lähteet. Se merkitsee enemmistön vapauttamista tuotantovälineet kapitalismissa omistavan vähemmistön vallasta. Sosialismi ei kuitenkaan tarkoita kaiken yksityisen omistuksen valtiollistamista vaan tuotantovälineiden yhteiskunnallisen omistuksen erilaisten muotojen niin keskeistä asemaa, että markkinat voidaan alistaa palvelemaan ihmisten tarpeita, että omistus ei anna kenellekään etuoikeutettua asemaa ja että kansalaiset voivat itse ohjata kehitystä. Samalla sosialismi merkitsee tuotantovoimien kehittämistä ekologisesti kestäväällä pohjalla. Se on siirtymävaihe tiellä kommunismiin, jossa kunkin yksikön vapaa kehitys on kaikkien vapaan kehityksen edellytys, kuten *Kommunistisessa manifestissa* esitetään."(21)

Lähteet

Yrjö Haila ja Richard Levins: *Ekologian ulottuvuudet*. Vastapaino, Tampere 1992

Yrjö Hakanen: *Ihmisen ja luonnon hyvinvointi on tärkeämpi kuin pörssivoitot*. Kirjassa Rahan

vallasta kansan valtaan - SKP. SKP ja TA-Tieto Oy, Helsinki 2001

Yrjö Hakanen: *Kenen asialla kommunistit?* Teoksessa Johan Bäckman, *Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia.* WSOY, Juva 2001

Yrjö Hakanen: *On syntynyt uusi kansainvälinen liike.* Tiedonantaja 31.8.2001

Yrjö Hakanen ym: *Sosialismin kriisin opetuksia.* SKPy, Helsinki 1991

Jukka Heiskanen (toim): *Sosialismi - mitä etsivä löytää?* KSL, Helsinki 1998

Jukka Heiskanen & Vesa Oittinen: *Ideologia, subjekti, humanismi. Marxilainen ajattelu ja porvarillinen ihmiskuva.* DSL, Vaasa 1987

Pertti Honkanen: *Ortodoksian tuolla puolen. Marx ja taloustieteen vaihtoehdot.* DSL, Helsinki 1996

Timo Järvikoski: *Neuvostoliiton ympäristöongelmat - Marxin, Leninin vai jonkun muun syytä?* Kirjassa *Sosialismi - mitä etsivä löytää?* KSL, Helsinki 1998

Markku Kangaspuro: *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920-1939.* SKS, Helsinki 2000

Markku Kivinen: *Sosiologia ja Venäjä.* Tammi, Hämeenlinna 1998

David Kotz & Fred Wier: *Revolution from above. The demise of the Soviet Union.* Routledge, London 1997

V.I.Lenin: *"Vasemmistolaisuus" lastentautina kommunismissa.* Teokset 31.osa, Moskova 1962

Anton Monti: *Eurooppa, paikka politiikalle.* Voima 6/2001

Harry Nick: *Marxin talousteoria, itäeurooppalaisen sosialismin romahdus ja kestävän kehityksen haasteet.* Kirjassa *Marx ja ekologia.* TA-Tieto Oy ja DSL, Helsinki 2001

Karl Marx ja Friedrich Engels: *Kommunistisen manifesti.* Vastapaino, Tampere 1998

Karl Marx: *Kansalaisuutta Ranskassa.* Marx, Engels: *Valitut teokset, 6 osaa, osa 3,* Edistys, Moskova 1978

Karl Marx: *Pääoma.* Edistys, Moskova 1974-1976

Istvan Mészáros: *Socialism or barbarism.* Monthly Review Press, 2001

Rahavallasta kansanvaltaan - SKP:n edustajakokous 2001. SKP ja TA-Tieto Oy, Helsinki 2001

Jeremy Rifkin: *Työn loppu.* Juva 1997

Taisto Sinisalo: *Päälinjalla.* SKP:n järjestöjen keskuskomitea, Vaasa 1986

Esko Seppänen: *Onko Saatanaa näkynyt?* Kirjassa Jukka Heiskanen (toim.): *Sosialismi - mitä etsivä löytää?* KSL, Helsinki 1998

Esko Seppänen: *Kihnutuksen esto luo vasemmistovajeen.* Kansan Uutiset 12.1.2001

Esko Seppänen: *Meppielämää.* WSOY, Juva 1997

Esko Seppänen: *Liittovaltio. Nyt?* Vaasa 2001

Kalevi Suomela: *Sosialismi 2000-luvulla.* Kansan Uutiset 18.11.1999

Suomen kommunistisen puolueen ohjelma. Kirjassa *SKP:n toiminta jatkuu.* SKP, Helsinki 1994

SKP-yhtenäisyyden puoluekonferenssiaineisto. SKPy, Helsinki 1988

Erkki Susi: *Mustan kirjan valkoiset sivut.* SKP, Helsinki 2001

Mirjam Vire-Tuominen: *Kuka oli Rosa Luxemburg?* DSL 1995

Alaviitteet:

1. Ks. esimerkiksi SKP-yhtenäisyyden puoluekonferenssiaineisto 1988; SKP-yhtenäisyyden edustajakokouksen *Puheenvuoro keskusteluun vasemmistolaisuudesta ja sosialismista* 1991; Hakanen ym 1991; *SKP:n ohjelma* 1994
2. Lenin, emt., s. 5
3. Ks. Järvikoski, 1998, s.100
4. Ks. esimerkiksi Nick, 2001, s. 179-206
5. Reaalisosialismin kokemuksia arvioitaessa ei pidä unohtaa Kiinan, Kuuban tai esimerkiksi Vietnamin kokemuksia, jotka eroavat monessa suhteessa Neuvostoliitosta. Näissä maissa on erityisesti viimeisten parin vuosikymmenen aikana pyritty löytämään uusia ratkaisuja, kuten yhteiskunnallisesti säänneltyjen markkinamekanismien käyttö investointeihin ja tuotantoon liittyneen tuhlauksen välttämiseksi, oikeusvaltion periaatteiden laajempi soveltaminen, yritysten ja paikallisen hallinnon autonomian lisääminen sekä sisämarkkinoiden yhdistäminen vähitellen maailmanmarkkinoihin mm. kapitalististen maiden teknologian hyödyntämiseksi. Niissä on kehitelty erilaisia omistusmuotoja ja erityistalousalueita, mutta pyritty säilyttämään yhteiskunnallisen omistuksen hallitseva asema. Mitään ihannemallia nämäkään maat eivät tarjoa. Niillä on omat ongelmansa, joista pienimpiä eivät ole köyhyys, monien alojen teknologinen jälkeenjääneisyys, byrokratia ja siihen liittyvä korruptio sekä Kansainvälisen valuuttarahaston, Maailmankauppajärjestön ym. asettamat ehdot. Mutta ne ovat kuitenkin osoitus siitä, että myös kapitalistisen globalisaation oloissa voidaan etsiä sosialismin rakentamiseen tähtäviä vaihtoehtoja.
6. Neuvostoliiton kokemus toistaa tässä Marxin ja Engelsin esittämiä Pariisin kommuunin opetuksia: "Eryityisesti kommuuni osoitti, ettei työväenluokka voi yksinkertaisesti ottaa haltuunsa valmista valtiokoneistoa ja mobilisoida sitä omiin tarkoituksiinsa" (Marx ja Engels, 1998, s.82)
7. Tästä esim. Kotz & Wier, 1997 ja Kivinen, 1998
8. Tästä laajemmin ks. Kangaspuro 2000
9. Kirjoittaessaan Lokakuun vallankumouksen kansainvälisestä merkityksestä Lenin varoitti liioittelemasta sitä: "vallankumouksen voitettua vaikkapa yhdessäkin kehittyneimmistä maista...Venäjä muuttuu kohta sen jälkeen mallimaasta taas jälkeenjääneeksi" (Teokset 31.osa, s.48). Ks. myös Rosa Luxemburgin arvioita Lokakuun vallankumouksesta (Vire-Tuominen, 1995, s. 179-191)
10. Suomen ulkopoliitikasta ja SKP:n roolista siinä ks. Sinisalo 1986, Hakanen 1985 ja 2001
11. Stéphane Courtois at al., 2000; kirjan kritiikistä Susi, 2001

12. Fukuyama, 1992, s. 12 ja 84
13. Seattlen jälkeisistä liikkeistä ks. Hakanen, TA 31.8.01. Kommunististen ja vasemmistopuolueiden toiminnasta linkit SKP:n internet-sivuilla <http://www.skp.fi>.
14. Marx, Engels, 1998, s. 43
15. Vasemmistoliitto irtisanoutuu ohjelmassaan sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän tavoitteesta. Se rajaa sosialidemokratian tavoin sosialismin vain ihanteiksi, joiden tulisi ohjata käytännön politiikkaa. Vasemmistoliiton kesällä 2001 hyväksymässä poliittisessa ohjelmassa ei puhuta enää lainkaan työn ja pääoman ristiriidasta. Luokkataistelun on korvannut toive sivistyneemmästä kapitalismista, joka "asettaa myös rikastumiselle säädylliset rajat". Puoluejohdon mukaan marxilaisuus ei kelpaa Vasemmistoliiton aatteeksi (ks. esim. Ralf Sund HS 10.6.01). Puolueen ohjelmatyöhön keskeisesti vaikuttaneen Kalevi Suomelan mukaan sosialistisia arvoja "edustaa parhaiten ja ilman kilpailijaa SI, Sosialistinen internationaali" eli kansainvälinen sosialidemokratia (KU 18.11.1999). Käytännössä Vasemmistoliitto on päätenyt tukemaan sosiaaliturvan ja työehtojen heikentämistä, yksityistämistä, EU:n liittovaltiokehitystä, asevarustelua ja Nato-kumppanuutta. Vasemmistoliiton aatteellista vararikkoa kuvaa se, että jopa puolueen hallituspolitiikan tiukka kriitikko, europarlamentaarikko Esko Seppänen on päätenyt julistamaan Karl Kautskyn ja Eduard Bernsteinin oppeihin vedoten "yhteisen sosialidemokratian arvojen rehabilitointia", Marxin työarvoteorian hylkäämistä, työväenluokan kadonneeksi ja kansallisvaltiota ainoaksi mahdolliseksi demokratiaksi (Seppänen KU 12.1.01; 1997 s. 211 ja 277-279; 2001 s.148). Yhtä yksipuolista kuin rajata demokratia kansallisvaltion puitteisiin, on reagoida Euroopan yhdentymiseen ja globalisaatioon korostamalla autonomien Anton Montin tavoin vain kansainvälistä, asettamalla se vastakohtaksi kansallisen kanssa ja sivuuttamalla ristiriitojen monitasoisuus ja eriaikaisuus (Voima 6/01).
16. Ks. Heiskanen & Oittinen, 1986, s.84-97; Heiskanen 1998, 25-31; Rifkin, 1997, s. 240
17. Marx, 1974, s.682
18. Marx, Engels, 1978, s. 474
19. Marx 1976, s. 434. Myös Lenin luonnehti sosialismia "sivistyneiden osuustoimintamiesten (ja -naisten - YH) järjestelmäksi" (Teokset, 33.osa, 456-460).
20. Ks. Haila, Lewins, 1982, s.246-247 ja Honkanen, 1996, s.53-56. Vasemmistoliiton johdon vähäistä teorian tuntemusta kuvaavat sen väitteet, joiden mukaan Marx "piti luonnonvaroja ehtymättöminä" ja "mahdollisena tavaroiden neitseellistä tuotantoa ilman luonnonvarojen kulumista" (esim. Sund, HS 10.6. ja Seppänen 1998, s.45)
21. *SKP:n edustajakokouksen 2001 teesit*, s.75